

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:352(497.412Ljutomer)"1535/1914"
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.07>

Prejeto: 8. 6. 2022

Mojca Horvatprof. slovenskega in nemškega jezika, arhivska svetovalka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor
E-pošta: mojca.horvat@pokarh-mb.si

Arhivski fond Magistrat Ljutomer (1535–1914)

IZVLEČEK

Prispevek ponuja pregled dokumentov, ki jih Pokrajinski arhiv Maribor hrani v fondu Magistrat Ljutomer, pojasni pripadajoči arhivski popis in izpostavi nekatere značilne ali posebej zanimive dokumente. Fond obsega 116 škatel oziroma 11,6 tekočih metrov arhivskega gradiva, nastalega med letoma 1535 in 1914. Največ dokumentov se nanaša na upravo trga in trško sodstvo, najdemo pa tudi podatke o zdravstvenih, gradbenih, cerkvenih, šolskih, obrtniških, policijskih, gasilskih, vojaških idr. zadevah.

KLJUČNE BESEDE

magistrat Ljutomer, arhivsko gradivo, arhivski popis, trška uprava, trško sodstvo, Pokrajinski arhiv Maribor

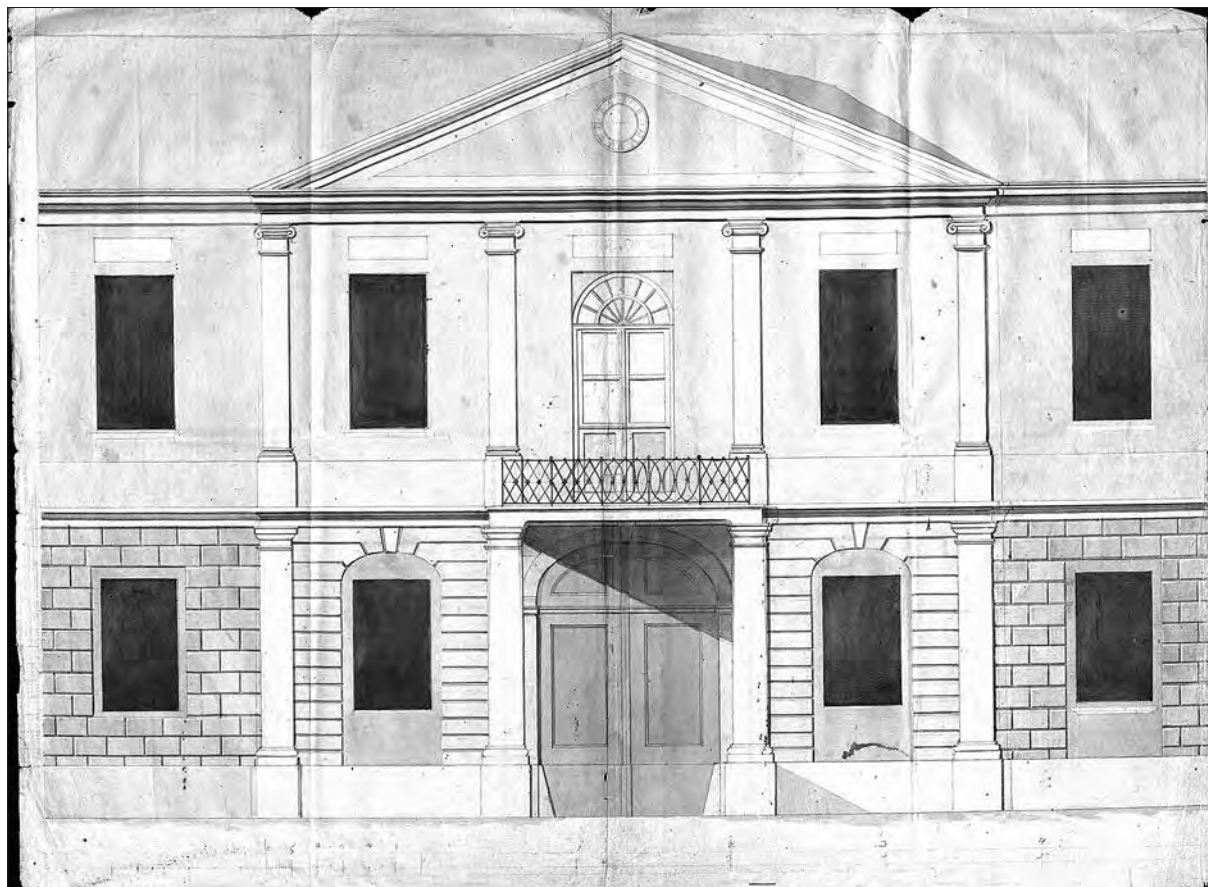
ABSTRACT

ARCHIVAL COLLECTION MAGISTRAT LJUTOMER (1535–1914)

The contribution provides an overview of documents, kept by the Regional Archives Maribor as part of the collection Magistrat Ljutomer, it explains their archival description and draws attention to some characteristic or particularly interesting documents. The archival collection comprises 116 boxes or, rather, 11.6 running metres of materials that were produced between 1535 and 1914. Whereas most documents relate to the market-town administration and judiciary, some also convey data on matters concerning health, construction, church, school, handicrafts, police, fire service, military, and so on.

KEY WORDS

Ljutomer magistrate, archival materials, archival description, market-town administration, market-town judiciary, Regional Archives Maribor

Gradbeni načrt za ljutomerski rotovž, 19. stoletje.

Uvod

Pokrajinski arhiv Maribor v fondu Magistrat Ljutomer¹ hrani 116 škatel oziroma 11,6 tekočih metrov arhivskega gradiva, nastalega med letoma 1535 in 1914. Dokumenti so bili v sedemdesetih letih 20. stoletja vrnjeni iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, kamor so jih Ljutomerčani v hrambo predali konec 19. stoletja. Glede na izročilo so v Ljutomeru trške privilegije in drugo dokumentacijo ter denar sprva hranili v zakladnici v trškem zvoniku ob cerkvi. Kadar so menili, da je zakladnica ogrožena, so njeno vsebino spravili na varno. Leta 1683 so – menda zaradi nevarnosti obleganja Turkov in krucev – dokumente in denar začasno poslali celo na grad Fala; leta 1704 pa so prepozno ukrepali, tako da so jim kruci iz zakladnice odnesli denar.² Čeprav je trg večkrat pogorel ali bil izropan, se je gradivo skozi stoletja ohranilo. Ob koncu 18. stoletja je prišlo do sporov z gospostvom Branek – zaradi omejitve oblasti je takrat moral trg dokumente začasno predati gospostvu.³

V veliki večini gre za dokumente v nemškem jeziku, za rokopise v nemški kurenti (»gotiči«). Gradivo je bilo že v Gradcu urejeno in do določene mere popisano, vendar le okvirno. Zato je bilo treba narediti natančnejši in novejši popis po arhivskih standardih, ki sem ga končala leta 2017. Ob novem popisu nisem spreminjala stare ureditve, saj bi bilo v tem primeru potrebno novo številčenje škatel, nekdanja citiranja tukajšnjega gradiva pa bi s tem izgubila sledljivost. Popis je dostopen na spletni strani virtualne arhivske čitalnice (VAC) v vzajemni podatkovni zbirki slovenskih javnih arhivov.⁴

Gradivo je v popisu razdeljeno na 14 večjih sklopov:

1. Uprava (urbarialne obveze in dolžnosti, davčni spisi, tržani, nepremičnine, privilegiji in prisege, uradniki, delovodniki, dopisi, zapisniki trškega sveta, letni obračuni, finančne zadeve);
2. Zdravstvene, veterinarske in socialne zadeve (ukrepi proti kužnim boleznim, zdravniki in kirurgi, lekarnarji, babice, pokopališče in pogrebi, pomoč revnim, špital, živinske kužne bolezni, živinozdravniki);

¹ SI PAM/0004.

² Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 163.

³ *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 44.

⁴ <https://vac.sjas.gov.si>.

3. Gradbene zadeve (sezname parcel, zgradbe v trgu, razne gradnje stavb, mostov in cest, regulacije voda);
4. Vinogradi (cinitve in licitacijski zapisniki, gorninske in računске knjižice vinogradov);
5. Cestnina in stojnina (registri stojnin, cestnin in mitnin);
6. Trški mlin (računske knjige, licitacije in zakupne pogodbe, gradbena dokumentacija);
7. Opekarna (računska dokumentacija, licitacije ipd.);
8. Upravljanje gozdov (popisi gozdov, deleži tržanov, licitacije);
9. Cerkevne in šolske zadeve (dokumenti cerkva: sv. Janez Krstnik v Ljutomeru, sv. Rok in sv. Sebastijan v Cezanjecih, sv. Križ v Križevcih; župnija Cmurek; šola v Ljutomeru);
10. Obrt in trgovina (prispevki za pomočnike, davki, spričevala, mere in uteži, živinski in letni sejm, sezname obrtnikov ipd.);
11. Sodne zadeve (krajevno sodišče magistrata Ljutomer, sodne zadeve tržanov, sodni procesi, kazenske zadeve, civilnopravne zadeve ipd.);
12. Policijske zadeve (prijave začasnega prebivališča, policijski predpisi, tiralice ipd.);
13. Gasilske zadeve in požari (sezname pogorelih, gasilska oprema, ocene tveganja ipd.);
14. Vojaške zadeve (nastanitev in oskrba vojske, sezname prispevkov za vojsko, vprežna živina, nabor, dezertarji, skladišče orožja ipd.).

Vsebina arhivskega fonda Magistrat Ljutomer

1 Uprava

1.1 Urbarialne obveze in dolžnosti, davki

Prva podskupina področja uprava so urbarialne in davčne zadeve, kamor so uvrščeni urbarialni registri⁵ od leta 1659 do leta 1843. Ohranjenih je 27 štiftnih registrov⁶ trga Ljutomer in eden, ki se nanaša na imenje Kamenščak. V njih v glavnem najdemo imena in priimke plačnikov, včasih pa še kak drug podatek (na primer predračun za gradnjo stiskalnice za grozdje). Zelo podobne podatke najdemo tudi v davčnih registrih, v tistem iz leta 1813 pa se že vidi

navezava na jožefinsko davčno regulacijo.⁷ V to podskupino so uvrščene tudi nekatere druge obveze in zadeve: seznam odkupnih zneskov za naturalne dajatve iz leta 1807; registri pašnine⁸ od leta 1799 do leta 1813, ki navajajo število živali in njihove lastnike ter zneske plačila pašnine (na primer za leto 1812 so pobrali pašnino za štiri konje, 15 volov ali krav, tri teleta in 26 prašičev); razni izvlečki iz knjige dajatev; pripombe na štiftno registre; priloge k štiftnim registrom in popis števila dimnikov v trgu iz leta 1845, ki je prav tako služil za pobiranje davka.

K urbarialnim registrom prištevamo tudi desetinske registre. Desetina je pomenila, kot že ime pove, deseti del pridelka. Po navadi so jo pobirala gospodstva, vendar so to lahko bile tudi druge pravne osebe (na primer imenja, župnije in, kot v našem primeru, magistrati) oziroma fizične osebe (na primer duhovniki), ki so imele do tega pravico. Desetine niso vedno pobirali v 10 % pridelka, včasih so pobirali le polovico, tretjino ali samo četrtno desetine. Včasih si je desetino delilo več različnih prejemnikov, tako je, na primer, vsak od treh upravičencev prejel tretjino celotne desetine. Pravico do pobiranja desetine so lahko prodali ali dajali v zakup, sprva so jo lahko prodali le drugim plemičem (oziroma tistim, ki so bili navedeni v deželni deski), leta 1819 pa je dvorna pisarna izdala dekret, da so lahko kupci desetine tudi drugi ljudje.⁹

V 52 registrih žitne desetine magistrata Ljutomer,¹⁰ nastalih med letoma 1675 in 1843, so podatki o desetinskih zavezancih iz Ljutomera in Kamenščaka, o desetini pa pričajo tudi dodatni dokumenti,¹¹ ki pa so vsi šele iz 19. stoletja. Med njimi je tabela z imeni podložnikov iz leta 1829, v kateri je zabeleženo, ali bodo oddali desetino v denarju ali v naravi. Med vsemi stotimi desetinskimi zavezanci se ni nihče odločil za plačilo v naravi. O tem, da je magistrat desetino dajal v zakup, pričajo ohranjeni licitacijski zapisniki. Za leto 1832 so v razpredelnico vpisani dražitelji. Dražba se je začela pri 90 goldinarjih (dalje gld) ter se zaključila pri 118 gld in 15 krajcarjih (dalje kr). Zakup desetine je predstavljal določeno tveganje, saj je bila v rodovitnih letih pobrana desetina visoka in v slabih letih nizka,¹² pogodba pa je bila za fiksni znesek sklenjena vnaprej. Med dokumenti je tudi zapisnik o zakupu ribolovne pravice na Ščavnici. Leta 1843 je tako Andrej Mihelič za 2 gld in 36 kr za šest let zakupil pravico do lovljenja rib

⁵ Davčni registri so sprva vsebovali samo zapise davčnih obveznosti podložnikov, konec 16. stoletja pa se v njih pojavijo tudi navedbe denarnega činza, torej dajatev kot osrednjih urbarialnih dajatev v denarju. Od nekako srede 17. stoletja dalje so v te knjige, tedaj že imenovane štiftni registri (*Stiftregister*), zapisovali bolj ali manj vse denarne obveznosti, ki so jih podložniki imeli do gospodstva (Zadravec, Urbarji in urbarialni registri, str. 8–9).

⁶ SI PAM/0004, škatla 1–2 in 4, Štiftni registri magistrata Ljutomer do leta 1818, in škatla 5, ovoj 4, Štiftni registri od leta 1814 in podobne davčne zadeve trga Ljutomer.

⁷ SI PAM/0004, škatla 59, ovoj 2, Davčni registri in izvlečki iz davčnih registrov magistrata Ljutomer.

⁸ SI PAM/0004, škatla 7, ovoj 1, in škatla 5, ovoj 4, Registri pašnine pri trgu Ljutomer.

⁹ Tschinkowitz, *Darstellung des politischen Verhältnisses*, Th. III., str. 1–8.

¹⁰ SI PAM/0004, škatla 6, Registri žitne desetine magistrata Ljutomer.

¹¹ SI PAM/0004, škatla 5, ovoj 2, Dokumenti v zvezi z desetino v Ljutomeru.

¹² Primerjaj Tschinkowitz, *Darstellung des politischen Verhältnisses*, Th. III., str. 62.

in rakov od desetinske meje do trškega mlina. Poleg tega so v zvezi z desetino ohranjena razna navodila za pobiranje (19. stoletje), dopisi, preračuni desetine (1810–1819) ipd.

Med davki so tudi posamezni dokumenti, ki se nanašajo na vojni davek,¹³ med njimi dva registra pobrane prenočnine za nastanitev vojakov, v katerih so sezname tržanov (imena, hišne številke, podpisi) in zneski, ki so jih dali za prenočnino. Zanimivo je, da so pobrani zneski na posameznika precej različni. Sezname so ohranjeni za čas med letoma 1818 in 1827, narejeni so za vsak mesec posebej, niso pa vsi tržani vsak mesec plačali prispevka. Podobne dokumente najdemo tudi v sklopu vojaških zadev. Takšnih primerov, kjer smo priča nedosledni razmejitvi, kam posamezni dokumenti sodijo, je v arhivskem fondu Magistrat Ljutomer več. Kot rečeno, sem pri popisu sledila prvotni ureditvi.

Poleg že izpostavljenih obvez, dolžnosti in davkov so iz 18. in 19. stoletja ohranjeni posamezni dokumenti o hišnem davku, davku na premoženje, osebnem davku, zemljiškem davku, davku na dediščino, davku na glasbo, razrednem davku, glavarini, pristojbini za dimnikarja, prispevku za šolo, mesnem krajcarju, davku na tobak idr.

1.2 Tržani in nepremičnine

Številni sezname hiš, tržanov, živine in nabornikov¹⁴ so nedatirani. Najstarejši datirani je seznam gostačev in poslov iz leta 1646, v katerem so našteji posamezni gospodarji in koliko ljudi je delalo pri njih. V tem sklopu so tudi tabele pristojbin, v katerih so navedena imena posestnikov hiš, njihov poklic (na primer usnjar, čevljar, kovač, mežnar) in število hiš. Med štajerskim popisom hiš leta 1754 so nastali trije sezname trških hiš, od katerih dva poleg poklica hišnega posestnika navajata njegovo zemljiško posest, izraženo v oralih (plugih); hiš je bilo 105. Iz leta 1802 je izkaz zemljišč in 98 posestnikov, ki ob že omenjenih podatkih postreže za oceno vrednosti posameznih zemljišč. Dodatne podatke o zemljiških ponudi seznam iz leta 1803, na katerem so 104 hišne številke in njihovi posestniki – navedeni so v tabeli, v kateri je navedeno tudi, kateremu gospodstvu so bila posameznikova zemljišča podložna (nekatera več gospodstvom) ter kolikšni kmečki posesti je ustrezala njihova velikost (od celega do četrtrinskega kmeta), izmera posameznih vrst zemljišč (njiv, travnikov ...) in hišna številka. Na seznamu obrtnikov iz okoli leta 1840 so navedena imena 72 obrtnikov, ob vsakem dejavnost in vrsta obrtne pravice. Nekateri od teh seznamov vsebujejo tudi podatke o plačilu davščin, po-

samezni se nanašajo na požarno varnost v trgu. Zanimivo je navodilo iz leta 1825, da je treba okrožnico o požarnem zavarovanju dostaviti vsem pismenim Ljutomerčanom, ki nato navaja seznam 23 pismenih tržanov. Iz leta 1834 je seznam lastnikov živine, ki posebej našteva rogato živino in posebej prašiče ter hišno številko lastnika. Sezname nabornikov iz Ljutomera in okolice iz leta 1846 vsebujejo ljudi po hišnih številkah, pripisani so kraj, okrožje, starost (med 19 in 29) ter podatek, ali še imajo starše. Na drugih seznamih so navedeni tudi nekateri, ki niso sposobni za vojsko. Tesna povezava trga Ljutomer z gospodstvom Branek se kaže v marsikaterem dokumentu; tako je med sezname tržanov tudi seznam podložnikov gospodstva Branek iz vasi Križevci, Ključarovi, Vučja vas, Cven, Mota, Stročja vas, Pristava, Banovci, Podgradje, Babinci, Krištanci, Spodnje Krapje, Radomerje in Grlava. Seznam, ki nekoliko izstopa, je tudi izveček iz krstnega zapisnika trga Ljutomer, nastal okoli leta 1800, kjer so po hišnih številkah v trgu izpisana imena tržanov in datumi njihovih rojstev. V popisih pokojnikov¹⁵ (1783–1883) so poleg imen zabeleženi še skupni zneski njihovega premoženja in od tega pobran prispevek za šolski sklad.

Kovačič v monografiji o Ljutomeru zapiše: »Ena najimenoitnejših trških svoboščin in pravic je bila sodna pravica, civilna in deloma kriminalna. Meje ozemlja, na katerem so imeli sodno pravico, so bile od starih časov natančno določene (pomirje, *Burgfried*). Da se ne bi meje pozabile, so jih v starejših časih vsako leto, pozneje pa v krajših ali daljših presledkih objahovali. To se je vršilo z velikim hrupom in strelbo, tržani so oboroženi na konjih jezdili, naprej se je nesla trška zastava, skupno s sosednimi oblastmi so pregledovali mejnike in jih obnavljali, kjer je bilo treba. To se je imenovalo 'objahavanje pomirja' (*Burgfriedbereitung*).«¹⁶ V fondu je ohranjen opis pomirja trga Ljutomer iz leta 1690, pa tudi dokument, ki priča o eni teh pojezd,¹⁷ in sicer o tisti iz leta 1723. Od zadnje pojezde je preteklo že 14 let, zato so tržani sosednjim gosposkam naznanili, da bodo 24. in 25. maja objahali svoje pomirje. Pri njivi Kostanjevica je prišlo do prepira z grajskimi ljudmi, ki so trdili, da ta njiva spada pod sodno oblast Braneka. Prišlo je do prepira in potem celo do pretepa, na katerem so »zmagali« tržani, ki so bili najbrž v večini.¹⁸ Šele leta 1736 je bila sklenjena poravnalna pogodba med ljutomerskim trškim sodnikom na eni strani ter Sigmundom Friderikom baronom Schwiznom in Karlom Jožefom baronom Gabelkhoffnom

¹⁵ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 2, Popisi pokojnikov trga Ljutomer.

¹⁶ Kovačič, *Ljutomer*, str. 138. Kako je tovrstna pojezda pomirja potekala v Šoštanju gl. Poles, S praporom in partizano, str. 639–672.

¹⁷ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 3, Pojezda pomirja trga Ljutomer.

¹⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 138.

¹³ SI PAM/0004, škatla 59, ovoj 1, Vojni davek, prispevek za kasarno in prenočnina (za nastanitev vojakov) v trgu Ljutomer.

¹⁴ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 1, Sezname hiš, tržanov, živine, nabornikov magistrata Ljutomer.

Herzogthum Steyermark
Kreis
Bezirk Maltitz
Pat. Protok. Zahl 10

Maltitz-Pat

Im Joseph Kothnager
Gewerblich dienstl.
Dieser ist eine Anzahl der Beschreibung des besagten

Maltitz	gebürtig	...	Augenbrauen
29	Jahren	...	Augen
katholisch	Religion	...	Nase
...	Standes	...	Mund
...	Statur	...	Kinn
...	Gesichts	...	Bart
...	Haaren	...	Sprache
...	Stirne	...	Sonstige Kennzeichen

(Detailed handwritten description of the person follows in cursive script)

Magistrat Maltitz

BELEHRUNG

Potni list z opisom osebe, 1848.

kot skrbnikoma mladoletnih baronic Marije Eleonore in Katarine Jožefe Mauerburg na drugi strani.

Iz dokumentov o ljutomerskih trških njivah in drugih posestih¹⁹ (1633–1857) lahko razberemo, kako je magistrat gospodaril s svojimi nepremičninami. Leta 1857 je bilo enajst trških travnikov in štiri njive v zakupu. Prav tako so leta 1831 za šest let dali v zakup ribolovno pravico. Ohranjeni so sezname z imeni desetih oziroma sedmih ribnikov.²⁰ V zvezi z ljutomerskimi trškimi travniki so ohranjeni številni licitacijski protokoli za seno ali zakup travnikov iz 19. stoletja.²¹ Na dražbi pridelka sena in otave z ljutomerskih trških travnikov iz leta 1813 so popisali

vse prisotne in nato imena dražiteljev z njihovimi ponudbami. Izklicna cena na dražbi je bila 25 gl'd, na koncu pa je bil pridelek prodan za več kot 60 gl'd. V zapisnikih o dražbi za zakup ljutomerskih travnikov so opredeljeni tudi pogoji zakupa.

Za vojaške namene so nastale tabele, ki segajo v leto 1771, navajajo pa število moških po starostnih skupinah ter konje in vole za vprego.²²

Prošnje za sprejetje med tržane Ljutomera in diplome o sprejemu med tržane (1685–1854)²³ so naslovljene na barona Mauerburga in njegove naslednike – lastnike gospostva Branek. Pogosto so priloženi tudi izvlečki iz zapisnika trškega sveta, po katerih se tržani strinjajo, da se prošnji ugodijo. Iz leta 1844 so ohranjeni obrazci – diplome za sprejetje med tržane;

¹⁹ SI PAM/0004, škatla 5, ovoj 1, Dokumenti ljutomerskih trških njiv in drugih posesti.

²⁰ SI PAM/0004, škatla 7, ovoj 5, Zakupna pogodba za ribolovne vode v Ljutomeru.

²¹ SI PAM/0004, škatla 7, ovoj 6, Popisi ljutomerskih trških travnikov, licitacijski protokoli za seno ali zakup travnikov ipd.

²² SI PAM/0004, škatla 82, ovoj 11, Tabele s številom moških po starostnih skupinah ter konjev in volov v magistratu Ljutomeru.

²³ SI PAM/0004, škatla 83, ovoj 1–2, Prošnje za sprejem med tržane Ljutomera in diplome o sprejemu med tržane.

iz istega leta je tudi seznam sprejetih tržanov. Tudi prošnje in pritožbe tržanov²⁴ so večinoma naslovljene na gospodstvo Branek in vladarja. Med domovinskimi in potnimi listi tržanov²⁵ lahko preberemo opise zunanosti osebe, na katero je bil potni list izstavljen.

Odnos med gospodstvom Branek in trgov Ljutomer je natančno opredeljen v prepisu pogodbe z baronom Tomažem Ignacem Mauerburgom iz leta 1684,²⁶ s katero si je trg zapravljal dobršen del samostojnosti. Glavne točke pogodbe:

1. Mauerburg in njegovi nasledniki zastopajo trg pred deželniimi stanovi glede davkov, doklad itd. in jih tudi plačujejo. Izredne davke mora trg povrniti.

2. Mauerburg in nasledniki se zavežejo, da bodo vedno branili tržane in ne bodo dovolili, da bi se jim godila krivica.

3. Trg naj si voli svojo oblast, sodnika in svetnike, kakor je bila od nekdanj navada. Vendar morajo biti izvoljeni tisti, ki so graščaku vdani in so pošteni. Izbrani trški sodnik, ki je sposoben za svojo službo, mora graščaku obljubiti, da se bo potegoval za njegove koristi in mu bo s tržani vred pokoren.

4. Trški sodnik in svetniki so v vseh civilnih zadevah vsem svojim podložnikom prva instanca, morebitne pritožbe na njihove odločitve se podajo gospodstvu. Meje njihove sodne oblasti (pomirje) ter druge svoboščine in pravice ostanejo iste, kakor so jih imeli pod Draškoviči, Alapiči itd.

5. Tržani smejo pasti in sekati drva v tistih gozdovih, kjer so lahko doslej, vendar gozdov ne smejo povsem izsekati. Dovoljeno jim je loviti ribe v Ščavnici in drugih potokih na trškem ozemlju. Pobirati smejo tudi davke ob mihaelovem (29. september), zemljiški davek na markovo (25. april) ter desetino od snopja in druge obveze. Ostane jim tudi mostnina, katere pa ne smejo terjati od grajskih podložnikov.

6. Gospodstvo ima pravico vsako leto potrditi sodnika in svetovalce; ima odvetništvo (vogtijo) nad župnijsko cerkvijo in podružnicami ter dve mesnici v trgu. Trg lahko ima dva letna sejma, v zameno pa se mora gospodstvu vsako leto odkupiti z živili.

7. Noben trški sodnik, svetnik in pisar ne sme biti odstavljen in noben tržan ne sme izgubiti trške pravice, tudi ne sme biti noben sprejet brez vedenja in dovoljenja gospodstva.

8. Namesto prejšnjih 400 gld na leto bodo odslej plačevali samo 350 gld. Oproščeni so tudi pravnih stroškov, potnine itd. Za deželni davek bodo odslej plačevali 19 gld 3 šilinge 9 pfenigov.²⁷

28. januarja 1685 je prisegel sodnik s svetovalci, nato je bila velika pojedina na občinske stroške. Ven-

dar spori med gospodstvom in tržani s tem niso prenehali.²⁸ Kako malo je pomenila volja tržanov, kaže zabeležka o glasovanju ljutomerskega trškega sveta iz 17. stoletja, ko so se odločali, ali bi raje bili podložniki Mauerburga ali Paradeiserja.²⁹ Glasovanje se nanaša na dopis grofa Janeza Ernesta Paradeiserja in njegove žene Konstance Ljutomerskemu županu in vsem Ljutomerčanom z dne 23. junija 1681. Lastnika Dolnjega gradu sta se tržanom ponudila za gospoda ter jim svetovala, naj se z vsemi sredstvi potegujejo za to, da bi bili spet podložniki ljutomerskega gospodstva, kakor so bili nekoč, in ne Braneka. Ker so bili Ljutomerčani ravno takrat v sporu s Tomažem Ignacem pl. Mauerburgom, ni čudno, da iz v dokumentu zabeleženih črtic o glasovanju razberemo, da je za Paradeiserja glasovalo 24 tržanov, za Mauerburga pa le eden. Sklenili so, da bo trški sodnik z dvema tržanoma v zvezi s tem šel v Gradec in, če bi bilo treba, tudi na Dunaj k cesarju. To se je nato zgodilo, vendar ni nič pomagalo, tržani so kljub temu ostali Mauerburgovi podložniki.³⁰

1.3 Normalije, privilegiji, predpisi in prisege

O tem, kako pomembni so bili za magistrat privilegiji, ki jih je moral potrditi vladar, pričajo potrditve privilegijev trgu Ljutomer,³¹ med katerimi so prepisi listin, prošnje za potrditve privilegijev ter dopisi in osnutki v zvezi s trškimi privilegiji. Najstarejši je prepis listine iz leta 1360, ki je nastal leta 1625, s katero vojvoda Rudolf potrdi Ljutomeru iste trške pravice, kot mu jih je podelil že njegov oče Albreht. Žanimivo je, da je v listini prišlo do napake, saj je zapisano, da je Albreht trgu podelil pravice leta 1392, kar seveda ni mogoče, saj je umrl leta 1358. V resnici bi se listina iz leta 1360 morala sklicevati na Albrehtovo listino iz leta 1342.³² Sledijo še številni mlajši prepisi

²⁸ Prim. prav tam, str. 126–127.

²⁹ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 6, Zabeležka o glasovanju ljutomerskega trškega sveta, ali bi raje bili podložniki Mauerburga ali Paradeiserja.

³⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 200.

³¹ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 6–7, Potrditve privilegijev trgu Ljutomer.

³² *Wir Rudolph von Gottes Gnaden Herzog zu Oesterreich, zu Steyer vnnnd zu Khärndten, Fürst zu Schwaben vnnnd zu Elsasssen, Thuen khund dass Vnsere getreu: die Purgern von Luetttemberg für Vnns khomen vnnnd zaigten Vnss Vnnsers Lieben Herrn vnd Vatters sellig. Handtuest vmb Ihre Recht vnnnd batten Vnns mit Vleiss ds Wier in die geruehten zu bestetten, vnnnd zu Verneuern, als haben Wier gethan, in der Weiss als bernach geschrieben steht: Wir Albertuss von Gottes genadn Herzog zu Österreich, zu Steyern vnd zu Khärndtn, Thuen khund mit disem Breiff, dass Wier Vnnsern Burgern zu Luetttemberg, die gnad gethan haben vnnnd thuen auch dass sy alle die rebt haben sollen, die Vnser Burgern zu Rakkerspur habent vnd geben in, disen briefff versigeltten mit Vnsern Insigel, Der geben ist zue Rakkerspur, da man zelt nach Cristi geburth Dreyzehenhundert Jaarn, darnach in dem zweyundneunzigsten Jar am St. Margarethn Tag. Nun haben Wier vorig. Herzog Rued: angesehen, die gnad die der Vorig. vnser Vatter Herzog Albertus gehabt hat, zu dem selbigen Purgern zu Luetttemberg, vnd haben in die Neue Handtuest*

²⁴ SI PAM/0004, škatla 83, ovoj 3, Prošnje in pritožbe tržanov Ljutomera.

²⁵ SI PAM/0004, škatla 83, ovoj 3, Domovinski in potni listi tržanov Ljutomera.

²⁶ SI PAM/0004, škatla 1, ovoj 7a, Prepis pogodbe trga Ljutomer z baronom Tomažem Ignacem Mauerburgom.

²⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 135–136.

si, prav tako prepisi novejših listin, vse do potrjenega prepisa listine Jožefa II. o podelitvi trških pravic in odreditvi sejemskih terminov Ljutomeru leta 1788, ki je bil narejen leta 1835; v listini je cesar na prošnjo ljutomerskega trškega sodnika in sveta tržanom potrdil pravico do petih letnih sejmov, ki jim jih je leta 1742 potrdila že njegova mati Marija Terezija. Sejmi naj bodo na vsak kvartni torek ter na velikonočni torek. Če pa bi bil kateri izmed navedenih dni praznik, naj se sejem prenese na prvi naslednji delovni dan. Nekatero od teh originalnih listin s trškimi privilegiji Pokrajinski arhiv Maribor hrani v Zbirki listin,³³ v fondu Magistrat Ljutomer pa so ohranjene pripadajoče prošnje Ljutomerčanov, da jim cesar potrdi privilegije, ter na primer zapis o plačilu dvorni davčni in ekspedicijski direkciji za izdano listino s potrjenimi trškimi pravicami in dopis v zvezi s plačilom takse za izdane privilegije petih letnih sejmov. Da so termine letnih sejmov določali glede na to, kdaj so imeli okoličani sejme, in v soglasju z njimi, priča dopis iz leta 1856, ki so ga poslali iz od Ljutomera manj kot 20 km oddaljenega Sv. Jurija ob Ščavnici. V njem Jurjevčani sporočajo, da so zaprosili za odobritev letnih sejmov 3. februarja, 25. aprila, 1. avgusta in 21. novembra, Ljutomerčane pa sprašujejo, ali imajo kaj proti navedenim datumom.

Vendar pa je bilo biti in postati tržan tudi poseben privilegij. Sprejetje med tržane je bil slavnostni dogodek, saj je moral vsak prišlek opraviti prisego zvestobe in plačati takso. Ohranjeni so prisežni obrazci³⁴ od 18. stoletja dalje, vendar niso vsi datirani. Ob obrazcih so zapisana pravila, ki jih je bilo treba upoštevati ob izreku prisege. Iz seznama pobranih pristojbin za prisege tržanov,³⁵ ki je, žal, ohranjen le za dve leti, je razvidno, da so bili leta 1812 sprejeti štirje tržani; na seznamu iz leta 1825 pa je kar 20 novih tržanov ter še nekaj takih, ki so tega leta plačali za nazaj. Ob imenu tržana sta navedena tudi hišna številka in znesek plačila.

1.4 Uradniki magistrata

Sestava ljutomerskega trškega sveta³⁶ je dobro razvidna iz dveh dokumentov: iz leta 1697 je izveček iz zapisnika ljutomerskega trškega sveta, v kate-

durch Ihre Pett willen bestett und erneuerth in der Weiss als sie von Worth zu Worth da oben geschriben stehet. Dass geben Wier zu Vhrkhundt dissen Breiff besiegelten mit Vnnsern Insigil. Der geben ist zu Graz am Sontag vor Scolastice Virginis nach Cristy Geburth Dreyzehen hundertth Jahr darnach in den Sechzigisten Jar. / L.S. / Coll. vnnnd dem Original gleich Lauttendt den 8. Nouember a 1625 / Anndh Kheller m/p. (Transkripcija: Kovačič, Ljutomer, str. 229).

³³ SI PAM/0001.

³⁴ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 1, Prisežni obrazci trga Ljutomer.

³⁵ SI PAM/0004, škatla 58, ovoj 4, Sezname pobranih pristojbin za prisege tržanov pri magistratu Ljutomer.

³⁶ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 2, Sestava ljutomerskega trškega sveta.

rem preberemo, da so bili za sodstvo določeni po trije možje kot »desna roka« in trije kot »leva roka«; nato pa še po trije za vsako roko kot uprava. Dokument je podpisal Karl Ferdinand Schaffmann, ki je imel skrbništvo nad Mauerburgovimi mladoletnimi otroki. Za leto 1737 so navedeni po trije svetniki sodnika kot »desna« in kot »leva« roka, nato pa še po trije za vsako roko za upravo oziroma splošne zadeve. V odboru je določen »predstojnik« (*Vorgeher*)³⁷ in šest članov, nato pa še štirje »četrtniki« (*Viertelmeister*).³⁸ Sestavo trškega sveta podrobno opiše Slekovec v Ljutomerski kroniki.³⁹

Med dokumenti, ki se nanašajo na pisarje in trške sodnike,⁴⁰ so razna potrdila trških pisarjev, da so prejeli plačilo, prošnje trških sodnikov baronu Mauerburgu, naj jih iz različnih razlogov (na primer visoke starosti) razreši z mesta trškega sodnika, dopisi in spori v zvezi z izborom trškega sodnika ipd. Ohranjen je tudi seznam ljutomerskih trških sodnikov od leta 1609 do leta 1685. Slekovec je zapisal,⁴¹ Kovačič pa še dodal in v svoji knjigi objavil seznam trških sodnikov od leta 1363 do leta 1924,⁴² ki pa ga je mogoče dopolniti s pomočjo letnih obračunov magistrata⁴³ med letoma 1567 in 1868, čeprav niso ohranjeni za vsa leta. Tudi iz zapisnikov trškega sveta⁴⁴ lahko razberemo imena trških sodnikov, ki so ohranjena med letoma 1590 in 1816, vendar spet ne za vsa leta.⁴⁵

Med dokumenti, ki se nanašajo na komornike oziroma blagajnike,⁴⁶ so potrdila sodnega sluga, nočnega čuvaja, gradbenega mojstra ipd. o prejemu denarja. Naloge komornika natančneje podaja dokument iz 19. stoletja, v katerem so v sedmih točkah navodila zanj. Zapisano je, da za komornika za dobo treh let volijo enega od trških svetnikov, ki je nato kot trški ekonom zadolžen za vse finance.

³⁷ Ta naj bi imel vlogo tožilca pri trških sodnih obravnavah (SI PAM/1709, škatla 2, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah).

³⁸ »Nekaki policijski organi v trški občini so bili v poznejših časih tudi četrtniki, /.../ ki so bili v občinskem svetovalstvu nekaki ljudski zastopniki (*tribuni plebis*), pravice glasu sicer niso imeli, vendar so v sejah zastopali proste tržane, smeli so predlagati želje in zahteve tržanov ter ugovarjati sklepom občinskega starešinstva. Oni so nekako posredovali med magistratom in tržani. Sčasoma se je pa njihov delokrog spremenil in so postali nekaki policijski nadzorniki v določenih četrtnjah mest ali trgov (*Viertelmeister*).« Kovačič, *Trg Središče*, str. 388.

³⁹ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 75–99.

⁴⁰ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 3, Pisarji in župani trga Ljutomer.

⁴¹ Slekovec je naštel trške sodnike do leta 1895 (Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 317–322).

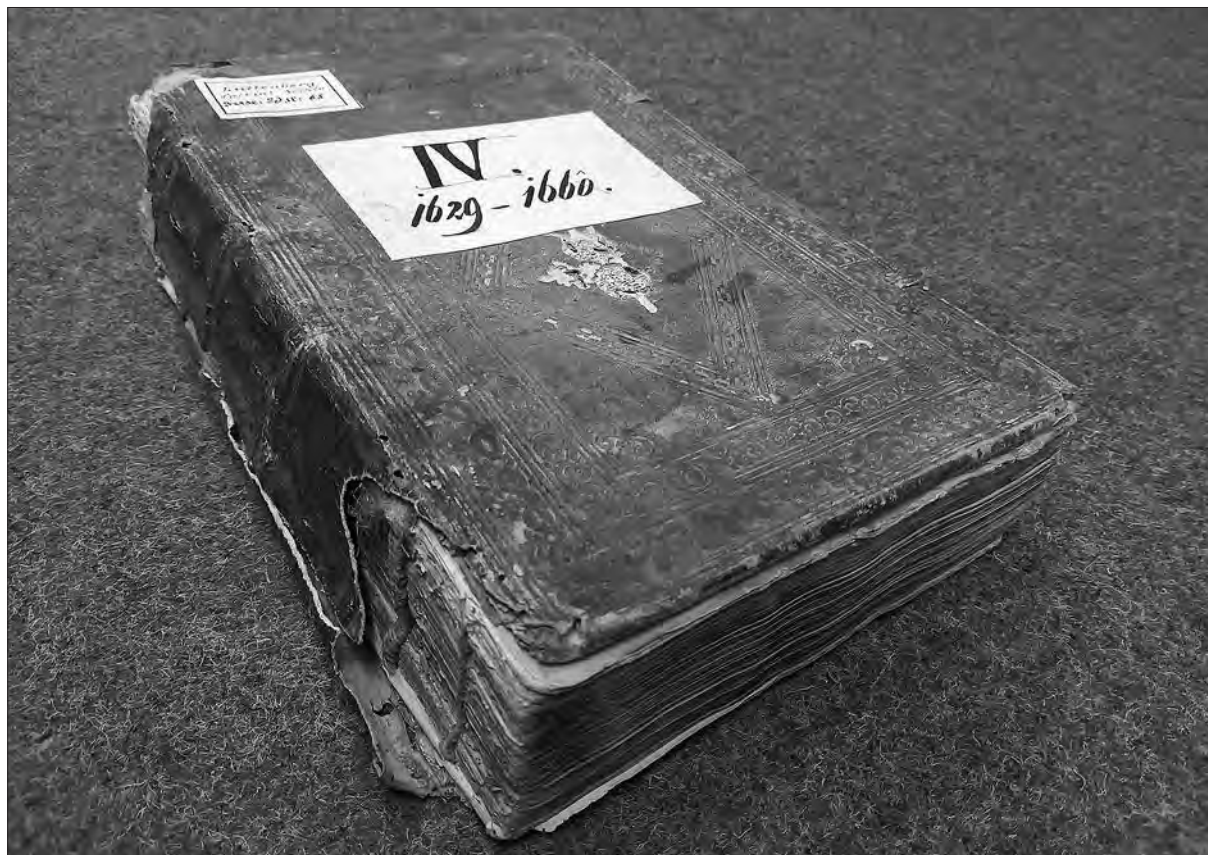
⁴² Kovačič, *Ljutomer*, str. 145–149.

⁴³ SI PAM/0004, škatle 30–56, Letni obračuni magistrata Ljutomer s prilogi.

⁴⁴ SI PAM/0004, škatle 18–29, Zapisniki ljutomerskega trškega sveta.

⁴⁵ Seznam trških sodnikov v Horvat, *Zanimivosti*, str. 106–107.

⁴⁶ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 5, Komorniki (blagajniki) magistrata Ljutomer.

Zapisniki trškega sveta (1629–1661).

Sporu med baronom Mauerburgom in Ljutomerskimi trškimi svetniki⁴⁷ lahko sledimo na podlagi dopisov z začetka 18. stoletja. Spor je nastal zaradi lova, ki ga po mnenju tržanov baron ne bi smel izvajati v njihovih gozdovih, zato so na silo odstranili njegove mreže. Barona je to tako razjezilo, da je trškemu svetu prepovedal seje, češ da niso prišli po potrditev na Branek; zagrozil jim je celo z globami, če se bodo sej udeleževali.⁴⁸

Na podlagi potrdil o prejemu plačil za opravljeno delo lahko med dokumenti srečamo še naslednje »zaposlene«: kanclista (pisca čistopisov), diurnista (zapisnikarja), računovodjo, odvetnika (solicitorja), nočnega čuvaja, tobačnega nadzornika, vinskega inšpektorja, mlinarskega inšpektorja, dimnikarja, vodjo zemljiške knjige, poštarja idr.⁴⁹ Tudi potne stroške⁵⁰ so predstavnikom magistrata povrnili. Na računih je navedeno, kdo je potoval, kdaj in kam. Na nekaterih računih je natančno razdelano, koliko denarja je recimo šlo za krmo konjev, za prevoz s splavom čez Muro, za prenočišče ipd.

1.5 Dopisi magistratu

Med dopisi, ohranjenimi v glavnem iz druge polovice 19. in z začetka 20. stoletja, velja izpostaviti oznanilo namestnika glede programa za obisk cesarja Franca Jožefa I. v Radgoni v slovenskem jeziku:⁵¹ »Kar se kinčanja tiče, opozorujem na to, da se po mogočnosti rabijo le državne, deželne i hišne barve, posebno pa se ima gledati na to, da se slovenske ali nemške narodne barve v porabo vzele ne bodo. Streljanje z možnarji blizu cest, po katerih bodo Njegovo Veličanstvo potovali, je ostro prepovedano, ako pa bi se vendar le streljalo, mora se to v večji daljini od dotične ceste vršiti in sicer s primerno opreznostjo. Spodobnost terja, da se prihod Njegovega Veličanstva z zvonjenjem cerkvenih zvonov pozdravi.« Iz teh besed že lahko zaslutimo napetost, ki je leta 1883, ko je dopis nastal, naraščala med Slovenci in Nemci.

⁴⁷ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 6, Ljutomerski trški svetniki.

⁴⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 136.

⁴⁹ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 10–22, Uradniki magistrata Ljutomer.

⁵⁰ SI PAM/0004, škatla 56, ovoj 15, Računi za poti uradnikov magistrata Ljutomer.

⁵¹ SI PAM/0004, škatla 16, ovoj 23, Oznanilo namestnika glede programa za obisk cesarja Franca Jožefa I. v Radgoni v slovenskem jeziku.

Letni obračuni (1567–1650).

1.6 Zapisniki ljutomerskega trškega sveta⁵²

V 24 knjigah so zapisniki trškega sveta med letoma 1590 in 1849, v katerih najdemo tudi imena trških sodnikov, svetnikov (»desna roka«, »leva roka«), četrtnih mojstrov, članov ceha, gozdarjev, »gmajnarjev« in drugih. V te knjige so vpisali tudi novosprejete tržane, ki so opravili svečano prisego. Od konca 17. stoletja naprej so ohranjeni zapisi o volitvah, ki so označene s črticami – številom ustnih glasov, ki jih je prejel posamezen kandidat. Volitve trškega sodnika so potekale vsako leto, zato ni težko verjeti Kovačiču,⁵³ da se tržani praviloma niso kaj prida zanimali za volitve, pa tudi trški sodnik sam se je te službe otepal. Bistveno vlogo pri izbiri kandidata je igral lastnik gospodstva Branek. Tržani so morali vsako leto že novembra naznaniti štiri kandidate, med katerimi je bil tudi trški sodnik, ki je doslej opravljal to vlogo. Od teh je smel graščak enega črtati, ne da bi navedel razlog, drugega pa je lahko črtal le z utemeljenim pomislekom. Če so tržani tako zahtevali, je moral določiti nepristranskega razsodnika, čigar odločitev sta morali spoštovati obe strani. Če graščak v predpisanem času ni imenoval primerne razsodnika, so smeli tržani svojega sodnika voliti, če pa je magistrat zamudil s svojo zahtevo, je trški

sodnik ostal tisti, ki je že v preteklem letu opravljal to funkcijo. Tudi če so hoteli tržani trškega sodnika zaradi nesposobnosti odstaviti, se je moral graščak s tem strinjati.⁵⁴

O sejah trškega sveta podrobneje piše Slekovec in zapiše tudi, da so se njegovi člani sestajali po potrebi. Navede, kolikokrat na leto so med letoma 1711 in 1720 sklicali seje: najmanj 16-krat (leta 1719) in največ 46-krat (leta 1716).⁵⁵

1.7 Letni obračuni magistrata s prilogami⁵⁶

26 arhivskih škatel polnijo letni obračuni prihodkov in izdatkov magistrata med letoma 1567 in 1868 ter pripadajoče priloge. Nekateri obračuni so splošni, drugi so namenjeni na primer mlinu ali opekarni. Posebej so odložene priloge k obračunom, ki vsebujejo razne račune, specifikacije, dopise, registre stojnin in mitnin ipd. Tudi tu lahko včasih zasledimo imena članov trškega sveta ter podatke o volitvah trškega sodnika, že od leta 1571 pa so ob kandidatih oznake s črticami za vsak prejeti glas. Starejši letni obračun je vedno podal trški sodnik, leta 1646, ko je aktualni trški sodnik Mikša med letom umrl, je Habjanič, ki je prevzel funkcijo za njim, podal ločen obračun ma-

⁵² SI PAM/0004, škatle 18–29, Zapisniki ljutomerskega trškega sveta.

⁵³ Kovačič, *Trg Središče*, str. 419–422.

⁵⁴ Prav tam, str. 135–136.

⁵⁵ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 100.

⁵⁶ SI PAM/0004, škatle 30–56, Letni obračuni magistrata Ljutomer s prilogami.

gistrata. Od 18. stoletja dalje so letne obračune včasih podajali komorniki ali pa tudi kdo drug iz trškega sveta, proti koncu 18. stoletja celo upravitelj gospodarstva Branek. Za leto 1662/63 so prihodki razdeljeni na prihodke od vrtnega činža in stojnine, prihodke od prodanih hiš in zemljišč, prihodke od žitne desetine, stojnine, kazni in posebne prihodke; izdatki pa se delijo na denar za oskrbo vojske, izdatke za trškega pisarja in sodnega slugo ter na posebne izdatke. Leta 1682 so spet navedeni prihodki po postavkah: davek od tržanov in želarjev, mitnina in stojnina, pašnina, plačane kazni, prodaja žita, posebni prihodki; in izdatki: davki, selnina (denar za sla), plača za trškega pisarja, četrtnega mojstra in sodnega slugo ter posebni izdatki.

Kot zapisano, so nekateri obračuni tematski, zato pogledajmo nekaj primerov. V posebnem letnem obračunu magistrata za opeko, ki sta ga leta 1777 podala inšpektorja za opeke, je navedeno, koliko opeke katere vrste je magistrat prejel, nato pa so zabeleženi kupci opeke in znesek, ki so ga zanjo plačali, na koncu pa so izdatki za izdelavo opeke.⁵⁷ V letnem obračunu magistrata za mline iz leta 1778, ki sta ga podala inšpektorja trških mlinov, so sezname kupcev žita s plačanimi vrednostmi ter izdatki za mlin.⁵⁸ Podobno v obračunu za vinograde, ki ga je leta 1781 podal inšpektor, zasledimo prihodke, nato pa še izdatke za vinograde.⁵⁹ Priloge k letnim obračunom so odložene po letih oziroma za nekaj let skupaj, začevši z letom 1690. Gre predvsem za račune, ki so bili izstavljeni magistratu Ljutomer, pa tudi izvlečke iz obračunov in specifikacije. Podobne dokumente najdemo med finančnimi zadevami magistrata.⁶⁰

2 Zdravstvene, veterinarske in socialne zadeve

2.1 Saniteta – ukrepi proti kužnim boleznim⁶¹

Iz dopisov (1680–1856) lahko razberemo odnos, ki so ga v tistih časih imeli do kužnih boleznih in zdravstva. Iz Gradca so prihajala razna opozorila o širjenju hudih boleznih v okolici in navodila za preprečevanje okužbe, ki naj jih magistrat upošteva; mariborski okrožni urad je obveščal o izobraževanjih za porodničarke in preverjal upoštevanje predpisov o pokopih umrlih; gospostvo Branek je določalo, kako ravnati z bolnico, ki je obolela za kolero; okrajni urad Ljuto-

mer je pisal o preprečevanju širjenja boleznih črnih koz; najdemo pa tudi prošnje za pomoč iz Bosne in Češke, kjer so ljudi prizadele bolezni in posledično lakota.

2.2 Dokumenti zdravnikov in kirurgov⁶²

Najstarejši zapisi o ljutomerskih padarjih v fondu segajo v leto 1700. Iz 18. stoletja je ohranjenih še nekaj inventarjev po padarjih in ranocelnikih, ki vsebujejo popise zapustnikovih nepremičnin s pravico do opravljanja padarske obrti ter sezname njihovega službenega orodja. Med imeni zasledimo vdovo Salome, ki je bila najprej poročena s padarjem Janezom Kolencem, ko je ta umrl, je vzela naslednjega padarja, Petra Mišico, nato pa še zdravnika in brivca Jerneja Tonaja.⁶³ V poročni pogodbi iz leta 1760 je za razliko od ostalih dokumentov za padarja uporabljen izraz *Wasserbaader*, kar sovpada z deli, ki so jih takrat padarji prevzemali (britje, kopanje, umivanje, oskrba ran, priprava krem ipd.). Iz uradnega izkaza iz leta 1849 izvemo, da je leta 1777 trg zajel požar, v katerem je zgorela tudi zemljiška knjiga, da pa so po ustnem izročilu v Ljutomeru vedno imeli pravico le do enega padarja.

Tudi o ljutomerskih zdravnikih je več zapisal Slekovec, sestavil je celo seznam vseh znanih padarjev od leta 1575 do izšolanih zdravnikov leta 1895.⁶⁴

2.3 Dokumenti lekarnarjev in porodničark (babic)⁶⁵

Posamezni dokumenti iz srede 19. stoletja se nanašajo na pravico do opravljanja lekarniške obrti. Iz 19. stoletja je tudi dopis v zvezi s tem, da porodničarka (babica) prejme od magistrata letno plačo in zato pri porodih pomaga tudi revnim ženskam. Precej poveden je dopis z Braneka, ki magistrat Ljutomer obvešča, da lahko glede na to, da v trgu nimajo izučene babice, po potrebi tudi Ljutomerčankam priskoči na pomoč veržejska babica Julijana Šepanec. Najdemo tudi dopis ljutomerskega župnika o nepooblaščenih babici Mariji Persil, ki pomaga pri porodih in s tem odjeda kruh uradni babici. Župnik je zapisal, da poleg tega s svojim obnašanjem »kvarno vpliva« na mlada dekleta.

2.4 Dokumenti o živinskih boleznih⁶⁶

Iz 18. stoletja so ohranjeni sezname poginule živine in njenih lastnikov. Iz dopisa in kurende iz leta

⁵⁷ SI PAM/0004, škatla 32, ovoj 11, Letni obračun magistrata Ljutomer za opeko, ki ga podata inšpektorja za opeke Jakob Hanžič in Jože Jagrovič.

⁵⁸ SI PAM/0004, škatla 32, ovoj 13, Letni obračun magistrata Ljutomer za mline, ki ga podata inšpektorja trških mlinov Peter Steidl in Simon Gaberc.

⁵⁹ SI PAM/0004, škatla 32, ovoj 21, Letni obračun magistrata Ljutomer za vinograde, ki ga poda inšpektor Jakob Hanžič.

⁶⁰ SI PAM/0004, škatle 56–58, 114, Finančne zadeve magistrata Ljutomer.

⁶¹ SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 1, Saniteta v trgu Ljutomer – ukrepi proti kužnim boleznim.

⁶² SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 2, Dokumenti zdravnikov in kirurgov v Ljutomeru: pravice in osebne zadeve.

⁶³ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 176.

⁶⁴ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 297–316.

⁶⁵ SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 3–4, Dokumenti lekarnarjev in pravica do izvajanja lekarniške obrti v trgu Ljutomer; Dokumenti babic v magistratu Ljutomer.

⁶⁶ SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 5–6, Dokumenti v zvezi s kužnimi in drugimi boleznimi živali v trgu Ljutomer; Dokumenti živinozdravnika za področje Ljutomera.

1829 lahko sklepamo, da so kužne bolezni živali skušali omejevati na podoben način kot človeške epidemije. Zato posamezne dokumente v zvezi z boleznimi živali najdemo tudi med saniteto, dve okrožnici pa celo med policijskimi zadevami.

2.5 Dokumenti pokopališča in pogrebov

Slekovec v Ljutomerski kroniki zapiše, da je bilo do leta 1786 pokopališče okrog župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika. V začetku 17. stoletja je bilo obdano z leseno ograjo. Ob vizitaciji leta 1617 je škof naročil, da morajo pokopališče obzidati, na sredino pa postaviti križ ter posodo z blagoslovljeno vodo. Ko je cesar Jožef II. določil, da se morajo vsa pokopališča, ki so v bližini župnijskih cerkva, odpraviti, je leta 1787 takratni župnik blagoslovil novo pokopališče, za katero je občina odstopila njivo. Vendar pa novo pokopališče zaradi samotne lege nekaterim tržanom ni ugajalo, zato so si od vlade izprosili, da so smeli na starem pokopališču ob cerkvi še naprej pokopavati vsaj »odličnejše mrličke«. Šele od prve polovice 19. stoletja so se vsi pokopi vršili na novem pokopališču.⁶⁷

Med dokumenti o pokopališču so iz časa med letoma 1795 in 1812 v fondu ohranjeni dopisi v zvezi z novim pokopališčem. Na Braneku so menili, da nova lokacija zaradi oddaljenosti in drugih zadev ni primerna,⁶⁸ na koncu pa so pokopališče le morali prestaviti. Tako so sezname opravljenih grobarjevih del in plačila zanje (1826–1831) že z novega pokopališča.⁶⁹

2.6 Dokumenti o pomoči revnim in o trškem špitalu⁷⁰

Magistrat je skrbel tudi za revne tržane. S konca 18. stoletja sta ohranjeni dve okrožnici, ki se nanašata na pravila za bivanje v ubožnici, kjer se ni smelo ostati več kot deset let, in na razdeljevanje miloščine. Magistrat je z gospostvom Branek v začetku 19. stoletja izmenjal nekaj dopisov na temo dobrodelnega društva, ki je zbiralo kruh in posevke za revne. Na seznamu pomoči potrebnih iz leta 1817 je navedenih sedem družin. Med dokumenti o pomoči revnim je tudi nekaj seznamov vajencev in pomočnikov, ki so delovali v trgu. V zvezi s trškim špitalom so ohranjene računske knjige mlina trškega špitala (1692, 1693/94, 1718), gradbeni načrt za izgradnjo nove stavbe špitala (1837), nekaj zapiskov, prepisov listin in originalni dopisi barona Mauerburga v zvezi s špi-

talom (1693–1728), specifikacija z določili za špital (1728), obračuni stroškov za gradnjo špitala (1837) ter jedilni listi oskrbovancev špitala (1853).

3 Gradbene zadeve

Med gradbenimi zadevami so v prvem sklopu razne izmere, cenitve, donos in opisi nepremičnin trga Ljutomer. Na seznamu o kmetih in kajzarjih iz leta 1802 je 98 oseb, navedene so njihove služnosti in glede na to kategorizacija v celega, tričetrtinskega, polovičnega in četrtinskega kmeta ali kajzarja. Ohranjen je tudi izkaz zemljišč, ki jih je magistrat Ljutomer prodal med letoma 1802 in 1832, v katerem so imena lastnikov zemljišč, dominikalne dajatve ipd. Iz cenitve nepremičnin, ki so pripadale magistratu, lahko razberemo, da je leta 1823 imel 28 nepremičnin, največjo vrednost med njimi je imel dominikalni mlin. Na seznamu njiv in gozdnih površin, ki so jih s tlako obdelovali prebivalci trga, je 108 zemljišč, ob vsakem je zabeleženo, koliko tlačanov ga obdeluje. Gradbenih parcel je bilo v občini Ljutomer takrat 132, v Kamenščaku pa 101, medtem ko je bilo v Kamenščaku 749 zemljiških parcel.⁷¹

V drugem sklopu so dokumenti v zvezi z zgradbami trga Ljutomer, in sicer prošnja magistrata pristojnemu gospostvu Branek v zvezi s prodajo hiše za uslužbenca (*Diensthaus*), ki je imela dve večji sobi, eno sobico, kuhinjo, jedilnico in vrt (leto 1837). Sem so uvrščeni tudi licitacijski zapisnik o prodaji gumna (leto 1835), zakupna pogodba za prostore v rotovžu (leto 1839) in zapisnik o licitaciji za zakup prostorov v rotovžu (leto 1844).⁷²

Magistrat Ljutomer je imel v lasti tudi viničarsko hišo v od trga okoli 10 km oddaljenem Brebrovniku. V zvezi s to hišo so dokumenti iz srede 19. stoletja: predračuni in stroški za gradbeni material, gradbeni načrti, izmere in razni dopisi.⁷³

Številni dokumenti, večinoma iz 19. stoletja, se nanašajo na javne in zasebne gradnje, predračune, gradbena dovoljenja in gradbene načrte.⁷⁴ Med njimi lahko izpostavimo tiste, ki se nanašajo na obnovo kužnega znamenja v Ljutomeru (v letih 1793–1854), popravilo trške opekarne (leto 1804), vzdrževanje cest in mostov (v letih 1745–1866), izgradnjo hiše za trškega pisarja (leto 1844), gradnjo rotovža (v letih 1827–1847), gradnjo sodišča in zapora (okoli leta 1850) ter gradnjo vodnih objektov in regulacije obrežja (v letih 1835–1856).

⁶⁷ Slekovc, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 518–520.

⁶⁸ SI PAM/0004, škatla 109, ovoj 1, Dopis gospostva Branek župniji Ljutomer v zvezi z novim pokopališčem.

⁶⁹ SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 7, Dokumenti pokopališča in pogrebov pri magistratu Ljutomer.

⁷⁰ SI PAM/0004, škatla 77, ovoj 9, Dokumenti v zvezi s pomočjo revnim pri magistratu Ljutomer; škatla 82, ovoj 1, Špital v Ljutomeru – stroški za izgradnjo in gradbeni načrt, računske knjige špitalskega mlina, jedilniki oskrbovancev, dopisi.

⁷¹ SI PAM/0004, škatla 5, ovoj 3, Sezname zemljiških in gradbenih parcel trga Ljutomer ter zapisniki v zvezi z njimi.

⁷² SI PAM/0004, škatla 7, ovoj 4, Dokumenti v zvezi z zgradbami trga Ljutomer: hišo služabnikov, gumnom in prostori v rotovžu.

⁷³ SI PAM/0004, škatla 8, ovoj 2, Gradnja viničarske hiše v Brebrovniku, v lasti magistrata Ljutomer.

⁷⁴ SI PAM/0004, škatla 71, ovoji 1–5, Dokumenti javnih in zasebnih gradenj, predračuni, gradbena dovoljenja, gradbeni načrti ipd.

4 Dokumenti vinogradov trga Ljutomer⁷⁵

Ohranjene so cenitve in licitacijski zapisniki vinogradov, ki so pripadali magistratu, dražbe vina ipd. V dokumentih se pogosto omenja vinograd v Brebrovniku, ki ga je trg očitno dobil od Jurija Zidariča, tržana Ljutomera, ki je v oporoki z dne 30. januarja 1679 trgu volil svoj vinograd, trg pa je moral zanj plačati vsak mesec eno mašo in takrat razdeliti 1 gld miloščine med uboge.⁷⁶ Ohranjene so tudi računske knjižice vinogradov od leta 1668 do leta 1847.

5 Dokumenti o pobiranju cestnine in stojnine⁷⁷

Magistrat Ljutomer je imel pravico do pobiranja stojnine na sejnih, ki so potekali v trgu, ter do mostnine in cestnine na točno določenih mestih. Seznanami pobrane stojnine iz let 1795–1850 vsebujejo zapise o tem, koliko trgovcev in obrtnikov je bilo na posameznem sejmu, za katere vrste obrti je šlo ipd. Veliko je kramarjev, »Kočevarjev« (krošnjarjev), najdemo pa tudi usnarja, urarja, jermenarja ipd. Največ, in sicer 46, je bilo leta 1804 stojnic prekmurskih žensk, leta 1813 celo 120. Nekateri seznanami so narejeni po posameznih mesecih in dnevih, ko je bil v trgu sejem. Pobrani zneski za posamezen sejem se gibljejo od 4 kr do 54 kr. Najvišji prispevek so morali plačati trgovci z železnino, ki so imeli voz, lectarji, krznarji, trgovci ... Iz cenikov razberemo tudi tarife za živino. Med temi dokumenti so tudi licitacijski zapisniki, saj je trg pravico do pobiranja stojnine včasih dajal v najem. Tako je leta 1830 pravico do pobiranja stojnine na 52 tedenskih sejnih za 71 gld 15 kr odkupil Matija Wasserl, kovač v Ljutomeru.

V določilih o pobiranju cestnine in mostnine je zapisano tudi, kdo je plačila oproščen. Zaradi tega je očitno prihajalo do sporov, na katere se nanaša večina dokumentov. Ob zapornici za cestnino je med 1. oktobrom 1848 in septembrom 1849 cestnino plačalo 418 »nemških« in 1665 »slovenskih« vozov, največ jih je bilo oktobra, najmanj v poletnih mesecih. Na okrajni cesti trga Ljutomer je bilo deset mostov, kjer so pobirali mostnino: čez Globetko, pri prehodu na trg, prehodu od vojašnice, prehodu do špitala, čez Kostanjevico, do pokopališča idr. Mostov, ki so vodili iz trga Ljutomer proti Radgoni, za katere je bila leta 1758 trgu dodeljena pravica do pobiranja mostnine, je bilo šestnajst. Število glavnih in stranskih mostov, ki jih je trg leta 1829 obnovil, pa je bilo dvajset, in sicer dvanajst na glavnih cestah in osem na stranskih. Seznanami mostnine obsegajo pobrano mostnino po mesecih, in sicer posebej od »nemških« vozov (3 krajcarje) in »slovenskih« vozov (1 krajcar).

⁷⁵ SI PAM/0004, škatla 8, Dokumenti vinogradov trga Ljutomer.

⁷⁶ Kovačič, *Ljutomer*, str. 89.

⁷⁷ SI PAM/0004, škatla 9, Dokumenti o pobiranju cestnine in stojnine pri trgu Ljutomer.

6 Ljutomerski trški mlin⁷⁸

Že od leta 1694 je imel magistrat v lasti mlin s hišo št. 87. 26. marca 1694 je namreč Miklavž Pergoznik, župnik v Ljutomeru, s škofovim dovoljenjem trgu prodal župnijski mlin na Ščavnici ter pripadajoči travnik. Tržani so se ob tem zavezali dajati vsakokratnemu župniku v Ljutomeru 12 veder »dobrega ljutomerskega vina« na leto. Omenjeno je tudi, da je mlin ob velikem požaru, ki je 7. maja 1689 zajel ves trg, do tal pogorel.⁷⁹ V fondu je ohranjen sporazum med sekovskim škofom in trškim sodnikom glede prodaje župnijskega mlina trgu Ljutomer.⁸⁰ Sklenjen je bil 10. marca 1694, torej tik pred prodajo, ki jo navaja Kovačič.

V fondu so ohranjene tudi računske knjige⁸¹ od leta 1707 do 1812, v katerih so navedeni prihodki od različnih vrst žita (pšenica, rž, proso, ječmen) ter izdatki v žitu in denarju. Leta 1707/08 so posebej zabeleženi še dohodki od pšenice po plenjenju krucev (*Rebellen Beraubung*).

Trg je svoj mlin dajal v zakup. Leta 1815 je bil na različnih mestih, in sicer v Radgoni, Ormožu, Sv. Juriju, Središču ob Dravi, Ljutomeru idr., osemnajstkrat prebran razglas o tem, da trg daje svoj mlin na Ščavnici v zakup za šest let in da bo izvedena licitacija. Izklicna cena je bila 300 gld, na koncu pa so mlin dali v zakup za 812 gld. V poznejših letih končna cena ni tolikokrat preseгла izklicne cene, leta 1844, ko je bil dražitelj le eden, pa izklicna cena 266 gld celo obvelja kot končna. V zapisnikih o licitaciji so zabeleženi tudi pogoji zakupa. Na podlagi pogodbe med mlinarji iz leta 1827 lahko sklepamo, da so takrat trški mlin imeli v zakupu trije mlinarji, vsak s pravico do tretjinske uporabe.

Leta 1840 je bil narisana lep gradbeni načrt za zidavo nove mlinarjeve hiše ob trškem mlinu. Na načrtu so označene sobe, klet, shramba, kuhinja, stopnišče, predsoba in gospodarsko poslopje (hlev, prostor za krmo), vidna je tudi stiskalnica za olje.

7 Ljutomerska opekarna⁸²

Računski izkazi in drugi finančni dokumenti opekarne, ki jo je trg Ljutomer imel v lasti, segajo od okoli leta 1730 do leta 1860. Iz leta 1828 je spričevalo, v katerem je lastnik gospostva Majšperk Alojz pl. Mandelstein potrdil, da je Matija Verlič iz Malečnika šest let delal v opekarni gospostva Majšperk. Iz do-

⁷⁸ SI PAM/0004, škatli 10–11, Dokumenti ljutomerskega trškega mlina.

⁷⁹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 48 in 163.

⁸⁰ SI PAM/0004, škatla 11, ovoj 1, Sporazum med sekovskim škofom in trškim županom (sodnikom) glede prodaje prej župnijskega mlina trgu Ljutomer.

⁸¹ SI PAM/0004, škatla 10, Ljutomerski trški mlin: računske knjige in priloge.

⁸² SI PAM/0004, škatla 7, Dokumenti opekarne trga Ljutomer.

pisov, poslanih med letoma 1844 in 1846, pa lahko razberemo, kakšne naloge je opravljal opekarniški inšpektor, ki ga je izbral magistrat. Letni obračuni opekarne so sicer med letnimi obračuni magistrata.⁸³ Tudi zemljišča opekarne so očitno dajali v zakup, kajti ohranjena sta dva licitacijska zapisnika. Da je opekarna pomenila problem za požarno varnost v trgu, lahko razberemo iz dopisa gospostva Branek magistratu Ljutomer in iz odgovora magistrata v zvezi s postavitvijo opekarne leta 1844: magistrat se ni strinjal s predvideno lokacijo opekarne, saj so bile v bližini stavbe, krite s slamo, kar bi lahko pomenilo nevarnost izbruha požara.⁸⁴

8 Upravljanje trških gozdov⁸⁵

Iz 18. stoletja so sezname tržanov po hišnih številkah v povezavi z izrabo trških gozdov, kamor je sodila tudi paša. V 19. stoletju so izrabo gozdov očitno dajali v zakup, saj so ohranjeni licitacijski zapisniki. Iz leta 1824 je na primer licitacija divjih jabolk, hrušk in želoda iz desetih različnih ljutomerskih gozdov, v kateri je na kratko navedeno, kje posamezen gozd leži in včasih tudi, kolikšen pridelek se pričakuje. Na licitacijah so se lahko znašli tudi kosi lesa, pospravljena ograja, odpadlo listje, želodi ipd. Zanimivo je, da je v določilih zapisano, da zakupnik pravice do letine želoda v gozdu ne sme pasti prašičev. To bi lahko namreč povzročilo, da bi se pritoževali lastniki sosednjih njiv, zato mora želode pobrati sam.

9 Cerkevne in šolske zadeve⁸⁶

V zvezi z župnijsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika so najstarejši dokumenti (od leta 1556) računi in potrdila o prejetju denarja za duhovnike. Od začetka 17. stoletja do leta 1838 so dokumenti, ki se nanašajo na cerkvene ustanove, ki so delovale pod okriljem župnije: razni računi, dopisi, prošnje, potrdila, izkazi o zapuščinah, legatih, daritvah in ustanovah, ki so bile dane v dobrodelne namene. Izvleček iz zapisnika ljutomerskega trškega sveta podaja imena tržanov, ki so bili med letoma 1634 in 1684 izvoljeni za cerkvene ključarje. Cerkevne ključarje so morali potrditi na Braneku, saj je ohranjena prošnja trškega sodnika Tomažu Ignacu baronu Mauerburgu za potrditev. Tudi po ljutomerskih duhovnikih je ostalo nekaj dokumentov: zapuščinske obravnave, testamenti in

stroški pogrebov (1786–1806); kakor tudi dokumentov v zvezi s posestjo župnije (1646–1789).

Med cerkvenimi zadevami je tudi nekaj takih, ki se ne nanašajo na cerkev v Ljutomeru: v fondu so za štiri leta (1814–1817) ohranjeni cerkveni obračuni podružnične cerkve sv. Roka in sv. Sebastijana v Cezanjevcih, nekaj dokumentov pa se nanaša na cerkev sv. Križa v Križevcih pri Ljutomeru, in sicer seznam izdatkov za cerkve (iz leta 1798) ter nekaj dokumentov v zvezi z zapuščino duhovnika in dekana Matije Jelena⁸⁷ (okoli leta 1800).

Šola je bila v Ljutomeru ustanovljena že v 16. stoletju. Učitelja, ki je bil navadno tudi organist, je plačeval magistrat, kar je razvidno iz zapisnikov trškega sveta. Leta 1689 je stara lesena šola pogorela, zato je naslednje leto tesar popravil »celotno šolo, vežo in klet«.⁸⁸ Prav iz tega časa sta ohranjena dopis barona Mauerburga magistratu Ljutomer o stanovanju šolmoštra ter dopis ljutomerskega organista in šolmoštra Mihaela Schröfla magistratu v zvezi s plačilom.⁸⁹ Leta 1725 je prišlo do manjšega merjenja moči med župnikom in trškimi svetniki; tržani so namreč izjavili, da ne bodo prispevali denarja za obnovo šole, če bo župnik sam brez njihovega vedenja sprejemal in odpuščal učitelje, župnik pa je odvrnil, da trškim otrokom ne bo dovolil obiskovati pouka, če bo morala cerkev sama pozidati šolo. Na koncu so tržani le popustili in prispevali opeko. Prvotno je učitelje v Ljutomeru sprejemal in odpuščal magistrat ter jim dajal plačo, v posameznih vaseh, iz katerih je imel učence, pa je učitelj sam zbiral prispevke. Kadar je učitelj, ki so ga sprejeli tržani, ugajal tudi župniku, ga je ta zaposlil še kot organista in cerkovnika ter mu tako povečal dohodke. Ob koncu 17. stoletja so se vmešali graščaki iz Braneka in si v izgovor za cerkveno odvetništvo (vogtijo) prisvojili potrjevanje učiteljev. Leta 1725 postavljena šola je bila leta 1759 popravljena in povečana.⁹⁰ Iz tega časa (med letoma 1714 in 1758) o gradbenih delih priča nekaj izjav obrtnikov, nekaj dokumentov pa tudi o sporu trškega sodnika z baronico Mauerburg.⁹¹ Zanimiv dopis ljutomerskega trškega sodnika Andreja Miheliča je iz leta 1806, naslovljen na gospostvo Branek, v katerem se pritožuje nad učiteljem Filipom Murayem, ki naj bi bil »vsak dan pijan«, tako da ima pogosto le eno uro

⁸³ SI PAM/0004, škatle 30–56, Letni obračuni magistrata Ljutomer s prilogami.

⁸⁴ SI PAM/0004, škatla 80, ovoj 2.4, Dopis gospostva Branek magistratu Ljutomer in odgovor magistrata v zvezi s postavitvijo opekarne.

⁸⁵ SI PAM/0004, škatla 11, ovoj 5, Dokumenti o upravljanju gozdov trga Ljutomer.

⁸⁶ SI PAM /0004, škatli 16 in 109, ovoja 24–25, Cerkevne in šolske zadeve trga Ljutomer.

⁸⁷ Matija Jelen se je rodil 6. oktobra 1741 v Lokavskem gradu, kjer je bil njegov oče oskrbnik. Njegova mati Ana Marija Varašič je bila Ljutomerčanka in sestra jezuita Matjaža Varašiča. Leta 1764 ga je sekovski škof posvetil v mašnika. Leta 1772 je prišel za kaplana v Ljutomer, čez pet let pa v Radgono. Kot radgonskega kaplana ga je škof leta 1783 imenoval za župnika pri Sv. Križu, leta 1786 je postal dekan, umrl pa je 27. septembra 1799 (Kovačič, *Ljutomer*, str. 240).

⁸⁸ Prav tam, str. 96–97.

⁸⁹ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 20 in 21, Prošnje in računi učiteljev v Ljutomeru, Zadeve v zvezi s šolsko zgradbo v Ljutomeru.

⁹⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 97–99.

⁹¹ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 14, Zapuščina po ljutomerskem učitelju in drugi dokumenti v zvezi s šolo.

Anzahl

Verzeichnis

Über diese Anzahl Unterricht bey dem allhierigen
Pöfchuldenmeister unſerſtändig nachſchreibend (Ludw.).

Person mit Namen von Geburt	Alter	Unterricht
Emanuel Jopanz	8.	ſchul oft
Paul Jopanz	10	geiſtlich ſchul
Matthias Kuhn	9	oft
Paul Jopanz	12.	oft
Ernst Jopanz	9	geiſtlich ſchul
Joseph Jopanz	9	see see
Domagala Jopanz	8	see see
Adam Jopanz	9	ſchul oft
Matthias Kuhn	9	oft
Paul Jopanz	9	geiſtlich ſchul
Joseph Jopanz	8	see see
Paul Jopanz	10	oft
Joseph Kuhn	8	ſchul ſchul
Matthias Kuhn	7	see see
Paul Jopanz	8	mit dem ſchul unſer ſchul
Joseph Jopanz	6	see see see
Matthias Kuhn	6	see see see

Am 21. April 1817
dem Pöfchuldenmeister unſerſtändig, daß dieſe ſchul-
buchhalter in dieſe Schule ſchul unſerſtändig.
Kovačič

Seznam učencev, 1817.

pouka na dan, večinoma pa še to ne. Starši so tako v neprijetnem položaju, da morajo svoje otroke puščati povsem brez pouka, ali pa imajo dodatne stroške, ko jih pošiljajo v šolo v oddaljene kraje. Zato magistrat prosi gospostvo, da blagovoli ukrepati proti učitelju.⁹²

Predvidoma najstarejši v fondu ohranjen seznam učencev je nedatiran, na njem je deset otrok, starih med 6 in 13 let, trije najstarejši (11–13 let) so v drugem razredu, ostali v prvem. Navedeno je tudi, kakšnega stanu so otroci in kolikokrat so prišli k pouku (od 11- do 30-krat).⁹³ Iz leta 1817 imamo seznam učencev in učenk, na katerem je 17 otrok⁹⁴ med 6. in 12. letom starosti, pri vsakem je navedeno ime, starost ter kako pogosto prihaja k pouku (zelo pogosto,

pogosto, večinoma, redko, noče več prihajati). Leta 1845 je samo prvi razred⁹⁵ obiskovalo kar 160 otrok, kar je bil razlog za prostorsko stisko.⁹⁶ To lahko razberemo tudi iz seznama otrok iz leta 1846/47, ki natančno navaja število učencev elementarnega, prvega in drugega razreda ter »ponavljalnih razredov«. Skupno jih je 411.⁹⁷ Iz dopisa učitelja ljutomerske realke Jožefa Motza občinskemu svetu s predlogi sprememb pri pouku in predlogi za pomoč revnim učencem, ki je bil poslan leta 1860, izvemo, da je bila šola v Ljutomeru dvojezična, zato so bile potrebne nekatere prilagoditve programa glede na šole, kjer je bil učni jezik le nemški. Dopis je nastal po učiteljski

⁹² SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 19, Šolski obisk in šolski izpiti v Ljutomeru.

⁹³ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 19, Šolski obisk in šolski izpiti v Ljutomeru.

⁹⁴ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 100, kjer navaja precej večje število otrok.

⁹⁵ Po Kovačiču je bila ljutomerska šola od leta 1844 trirazredna (Kovačič, *Ljutomer*, str. 100).

⁹⁶ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 3–4, Šola v Ljutomeru: normalije (kurende in odredbe) ter seznam učencev iz leta 1817; Šola v Ljutomeru: gradbeni spisi.

⁹⁷ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 19, Šolski obisk in šolski izpiti v Ljutomeru.

konferenci, na kateri so sklenili, da se morajo truditi za večji obisk šole.⁹⁸

10 Obrt in trgovina

Kot večina obrtnikov na Štajerskem so tudi Ljutomerski sprva spadali h Gradcu, kasneje, ko so tudi po drugih mestih ustanovili svoje cehe, pa k Radgoni. Sele v 17. stoletju so nekateri cehi dobili v Ljutomeru dovoljenje za ustanovitev »podzadruga« (*Viertellade*), in sicer lončarji, kovači, sodarji, čevljarji in tkalci.⁹⁹

Med podatki o davku na prihodek obrtnikov so v fondu Magistrat Ljutomer tudi sezname obrtnikov, navedena je obrt, ki jo opravljajo, število pri njih zaposlenih ipd. Razberemo, da so bili okoli leta 1726 v Ljutomeru trije čevljarji, dva mizarja, dva ključavničarja, dva kovača, dva mesarja, en pek, trije lončarji idr.¹⁰⁰ Iz 18. in predvsem 19. stoletja posamezni dokumenti govorijo še o strugarjih, knjigovezih, sodarjih, kramarjih, mesarjih, mizarjih, gostilničarjih, čevljarjih, krojačih, kovačih, dimnikarjih, usnarjih, zidarjih, krznarjih, lončarjih, tkalcih, pekih, pivovarjih in sedlarjih.¹⁰¹ Posebej velja omeniti prepis cehovskih pravil lončarskega ceha iz leta 1603,¹⁰² ki jih podrobneje obravnava Aleksander Žižek v prispevku Mi, lončarski mojstri in pomočniki v trgu Ljutomer.

11 Sodne zadeve

Dokumenti v fondu Magistrat Ljutomer so večinoma nastali v času, ko sodstvo in uprava še nista bila ločena, zato številne sodne zadeve najdemo med zapisniki trškega sveta in še kje. V prvih stoletjih obstoja je imel trg več samostojnosti, v 16. stoletju pa je sodna oblast prešla na bližnje gospostvo. V 17. in 18. stoletju so imeli navado, da je gosposki sodišče obsojalo zločince, ni pa razglasilo končne sodbe. Obsojenega so zvezanega privedli na mejo trškega ozemlja in ga predali tržanom. Ti so ga peljali v Ljutomer, kjer je bila nato v trški hiši razglašena končna sodba.¹⁰³

Po pogodbi iz leta 1684 je bil v vseh civilnih zadevah prva instanca magistrat, druga pa gosposki sodišče. Pri tem je šlo največkrat za zapuščinske razprave in delitve, vendar pa so k civilnemu sodstvu prištevati tudi sodstvo o prestopkih.¹⁰⁴ Tudi kupoprodajne pogodbe, intabulacije in podobne zadeve, ki

bi jih danes opravljal notar, so bile stvar magistrata, zato je v kasnejših časih trški pisar moral imeti notarski izpit. Prav tako so razsojali v primerih tožb zaradi dolgov ali pri pritožbah obrtnikov zaradi dela šušmarjev.¹⁰⁵ Med prestopki pa je bilo največ tožb zaradi razžalitve časti.¹⁰⁶

Magistrat je najpogosteje kaznoval z denarnimi globami, ki so bile včasih kar precej visoke, saj je sodnik dobil tretjino globe zase, dve tretjini pa sta šli v trško blagajno.¹⁰⁷

Kronološko so od leta 1535 do leta 1850 zloženi dokumenti sodnih procesov, ki jih je imel magistrat Ljutomer oziroma v njegovem imenu vsakokratni trški sodnik, z različnimi plemiči – najpogosteje lastniki bližnjih gospostev (Alapič, Drašković, Šalomon, Ratkay, Mauerburg, Schaffmann, Brandenburg), tržani, obrtniki idr.¹⁰⁸

Najštevilčnejši so sodni procesi tržanov Ljutomera od leta 1571 do približno 1854,¹⁰⁹ ki pa se precej navezujejo na deželsko sodišče Branek. Med kazenske zadeve¹¹⁰ (1571–1853) sodijo dokumenti kazenskih sodb (na primer tatvine, tihotapljenje vina ali tobaka, beračenje, klateštvo, poneverbe). Posebej zanimivi so zapisi zaslišanj v obliki vprašanj in odgovorov. Med dokumenti sta tudi zvezek z zapisniki o tihotapljenju, ki so bili predani magistratu Ljutomer (1839–1845), ter mesečni izkaz o prijavah kaznivih dejanj (1850–1851), v katerem je zavedenih 128 prijav.

Ne nazadnje med sodnimi zadevami najdemo tudi: predporočne pogodbe tržanov (1592–1836);¹¹¹ razne premoženjske zadeve, kot so odpovedi, računi, kupne pogodbe, zadolžnice, cenitve, ščitna pisma, ekstabulacije; skrbniške zadeve, kadar so bili dediči mladoletni (1541–1849);¹¹² oporoke (1542–1833);¹¹³ inventarje po umrlih tržanih (16. stoletje–1844)¹¹⁴ in zapuščinske razprave (1580–1719).¹¹⁵

12 Policijske zadeve

Med policijskimi zadevami je precej okrožnic in dopisov, ki se nanašajo na prekrške, tihotapljenje, ca-

⁹⁸ SI PAM /0004, škatla 109, ovoj 18, Dopis učitelja Ljutomerske realke Jožefa Motza občinskemu svetu s predlogi sprememb pri pouku in predlogi za pomoč revnim učencem.

⁹⁹ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 285.

¹⁰⁰ SI PAM /0004, škatla 82, ovoj 2, Sezname obrtnikov v trgu Ljutomer.

¹⁰¹ SI PAM /0004, škatla 82, Obrt in trgovina v trgu Ljutomer.

¹⁰² SI PAM /0004, škatla 82, ovoj 26, Lončarji v trgu Ljutomer – prepis cehovskih pravil (1603), dopisi, prošnje, informacije, zabeleške iz primerjalne pogodbe.

¹⁰³ Novak, Ljutomer, str. 36.

¹⁰⁴ Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, str. 161.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 164–165.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 166–167.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 174.

¹⁰⁸ SI PAM /0004, škatle 61–64, Sodni procesi magistrata Ljutomer.

¹⁰⁹ SI PAM /0004, škatle 65–74, Sodni procesi tržanov Ljutomera.

¹¹⁰ SI PAM /0004, škatla 75, Kazenske zadeve magistrata Ljutomer.

¹¹¹ SI PAM /0004, škatla 84, ovoj 1–2, Poročne pogodbe tržanov Ljutomera.

¹¹² SI PAM /0004, škatle 85–87, Premoženjske zadeve v trgu Ljutomer: odpovedi, računi, kupne pogodbe, zadolžnice, cenitve, ščitna pisma, ekstabulacije; in 89–93, Zapisniki inventarjev in skrbniške (pupilarne) zadeve v trgu Ljutomer.

¹¹³ SI PAM /0004, škatle 87–88, Oporoke tržanov Ljutomera.

¹¹⁴ SI PAM /0004, škatle 94–99, Inventarji po umrlih tržanih Ljutomera.

¹¹⁵ SI PAM /0004, škatle 100–108, Zapuščinske razprave v trgu Ljutomer.

rine, poplave, prehode čez mejo, tujce, tiralice ipd. Tu so tudi številne prijave potujočih, najpogosteje obrtniških pomočnikov¹¹⁶ s podatki, od kod prihajajo, kje so nastanjeni, kako dolgo ipd. (1831–1849). Gre za tabele z imeni potnikov, s kakšno obrtjo ali poklicem se ukvarjajo, kakšne potne listine imajo, kdo je te listine izdal, od kod so prišli in kam grejo, kdaj so prispeli v Ljutomer ipd.

Zanimiva so 32 točk obsegajoča policijska pravila iz leta 1835, ki se nanašajo na prijavo tujcev, ki prenočijo v Ljutomeru, ter prepovedujejo prenočevanje v kočiji in javno zmerjanje, predpisujejo nadzor nad mostovi, otrokom prepovedujejo kopanje na nevarnih delih potokov, prepovedujejo hitro vožnjo po ulicah, prepovedujejo, da se otroci obešajo na vozove ipd. Pod pravili je podpisan upravitelj gospostva Branek.¹¹⁷ Iz zapisnika magistrata v zvezi s policijskim redom, ki je bil napisan leta 1829, še izvemo, da je bilo prepovedano gostom točiti vino po 22. uri.¹¹⁸

Iz leta 1848 je nekaj dokumentov, ki pričajo o pretepu med slovenskimi dijaki, ki so prišli pozdravit ljutomerskega zdravnika Matijo Pregla, in nemško usmerjenimi tržani.¹¹⁹ Konflikt je reševalo gospostvo Branek, ki je skušalo umiriti razgrete strasti na obeh straneh.

13 Gasilske zadeve¹²⁰

Iz druge polovice 18. stoletja in iz 19. stoletja so razni opisi požarov v trgu, kje so izbruhnili, kakšno škodo so povzročili ipd. Poleg tega so sem uvrščeni razni pozivi za zbiranje denarja, hrane idr. za prizadete v požarih v drugih mestih in krajih, nekateri med njimi so bili tudi precej oddaljeni od Ljutomera: v Transilvaniji, na Madžarskem in v Šleziji.

Protipožarni pregledi ter ugotavljanje pomanjkljivosti in nevarnosti za izbruh požara pričajo o skrbi in preventivi. Tako se leta 1799 omenja nova stiskalnica za sadje v trgu, kjer delajo tudi ponoči, kar pa pomeni nevarnost za izbruh požara. Požarnovarnostne preglede so od hiše do hiše opravljali protipožarni komisar, dimnikar in stražmojster, kršitve pa so prijavili magistratu. Požarni red je določal, da morajo imeti vsi tržani ves čas med aprilom in septembrom napolnjene škafe z vodo.

Zanimivi so tudi dokumenti o takratni gasilski

opremi, na primer navodila za uporabo velikega gasilskega voza (nedatirano iz 18. ali 19. stoletja),¹²¹ v katerih je zapisano, kako rokovati z gasilskim vozom: »Za upravljanje brizgalne je potrebno nekaj spretnosti in dobrega občutka, mehanizma se ne sme vrteči na silo, drugače se lahko zadeva pokvari, v hladni zimi pa celo odlomi.«

14 Vojaške zadeve¹²²

Dokumenti o nastanitvi in oskrbi vojske v trgu (1662–1868) obsegajo razna potrdila, kurende, sezname, plačila vojnega posojila, dopise (z gospostvom Branek, vojaško preskrbo Ptuj idr.), sezname zbiranja živil, razpredelnice namestitve vojske v Ljutomeru, zapisnike v zvezi s prevzemom stavb in namestitvijo, tiskane dvojezične (nemško in slovensko) obrazce, navodila in razglase v zvezi z nastanitvijo vojske. Tu so tudi sezname žita in sena, ki so ga prispevali tržani Ljutomera, sezname vprežne živine za vojsko, sezname denarja za nočitve ipd. O tem, da je tudi domača vojska pomenila ne samo finančno breme za domačine, pričajo dokumenti o škodi, ki so jo leta 1718 povzročili vojaki v trgu – dva seznama z navedbo domačina, ki mu je bila škoda povzročena, opis škode in denarni znesek.

Posamezni dokumenti, nastali med letoma 1781 in 1856, se nanašajo na vojaško obvezo, nabor in oprostitev od služenja vojaškega roka; iz istega časa so tudi dokumenti v zvezi z dezerterji, vojnimi ujetniki in vohuni.

Nekaj je tudi dokumentov v zvezi z vojaškimi akcijami v revolucionarnem letu 1848/49: dopisi med magistratom Ljutomer in gospostvom Branek; dopisi magistrata z regimentom, vojaško oskrbo v Mariboru in na Ptuj; dopis invalidske hiše na Ptuj; tiskani razglas o revoluciji v monarhiji, naslovljen na prebivalce Štajerske; nekaj tiskanih opisov vodij madžarskih upornikov.

Zaključek

V prispevku sem poskušala predstaviti pregled dokumentov, ki jih Pokrajinski arhiv Maribor hrani v fondu Magistrat Ljutomer, zato nobeden od njih ni predstavljen poglobljeno, pač pa so izpostavljeni nekateri tipični ali zanimivejši primeri. Številni prispevki, ki so jih različni avtorji napisali na podlagi obravnavanega fonda, so bili objavljeni v *Zgodovinskih listih* in drugih publikacijah ter se podrobneje lotevajo posameznih tem, kljub temu pa so dokumenti v fondu še vedno neizčrpen vir za nadaljnje raziskave. Pričujoči prispevek in arhivski popis služita predvsem kot informacija za raziskovalce.

¹¹⁶ SI PAM /0004, škatli 77–78, Prijave začasnega prebivališča (predvsem potujočih obrtniških pomočnikov) pri policiji v trgu Ljutomer.

¹¹⁷ SI PAM /0004, škatla 79, ovoj 6, Policijska pravila trga Ljutomer.

¹¹⁸ SI PAM /0004, škatla 79, ovoj 5, Dopis gospostva Branek magistratu Ljutomer v zvezi s policijskim pravilom glede točenja vina.

¹¹⁹ SI PAM /0004, škatla 79, ovoj 8, Policijski predpisi, tiralice, odgoni, poročila o utopljenih in poplavah, carina oziroma prehodi čez mejo, prekrški, tujci v magistratu Ljutomer ipd. Prim. Kovačič, Ljutomer, str. 25–26.

¹²⁰ SI PAM /0004, škatla 80, ovoj 1, Gasilske zadeve in požari v trgu Ljutomer.

¹²¹ Prim. Horvat, Zanimivosti, str. 115.

¹²² SI PAM /0004, škatle 109–112, Vojaške zadeve pri magistratu Ljutomer.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
 SI PAM /0001, Zbirka listin
 SI PAM /0004, Magistrat Ljutomer, 1535–1914,
 116 arhivskih škatel
 SI PAM/1709, Ilaunig Ožbalt, Kronika sodnije
 pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, škatla 2.

Župnijski urad Ljutomer

Matej Slekovec: Trg in župnija Ljutomer. Krajepisna zgodovinska razprava, 1896 (reprodukcija na: <https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=1979654>).

LITERATURA

- Golec, Boris: Hišna posest v trgu Ljutomer od njegovih začetkov do franciscejskega katastra. *Kronika* 70, 2022, št. 1 (Iz zgodovine Ljutomera), str. 561–610.
- Horvat, Mojca: Zanimivosti iz arhivskega gradiva fonda Magistrata Ljutomer. *Zgodovinski listi* 25, 2017, št. 1, str. 104–119.
- Kovačič, Franc: *Ljutomer: zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Kovačič, Franc: *Trg Središče: krajepis in zgodovina*. Maribor: Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko, 1910.
- Novak, Miroslav: Ljutomer in njegova okolica do leta 1850. *Ljutomer, osrčje Prlekije* (ur. Goran Šoster, Primož Premzl). Ljutomer: Prleška razvojna agencija, 2006.
- Poles, Rok: S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu : prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj. *Kronika* 69, 2021, št 3 (Iz zgodovine Šoštanja), str. 639–672.
- Tschinkowitz Johann: *Darstellung des politischen Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung zu ihren Beamten und Unterthanen in der k. k. österreichischen Monarchie mit besonderer Rücksicht auf die Provinzen Steyermark, Kärnthn und Krain: ein nothwendiges Handbuch für alle politische Behörden, besonders für Kreiscommissare, Bezirks- und Landbeamte, dann Herrschaftsbesitzer und Verwalter*, Dritter Theil. Graz, 1827.
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor* (ur. Slavica Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009.

Zadravec, Dejan: Urbarji in urbarialni registri v štajerskih arhivih. *Vodnik po urbarjih in urbarialnih registrih štajerskih arhivov*. Celje, Maribor, Ptuj, 2009, str. 8–9.

Žižek, Aleksander: Mi, lončarski mojstri in pomočniki v trgu Ljutomer. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 25, 2018, št. 2, str. 5–18.

S U M M A R Y

Archival collection Magistrat Ljutomer (1535–1914)

The archival collection Magistrat Ljutomer of the Regional Archives Maribor comprises 116 boxes or, rather, 11.6 running metres of archival materials that were produced between 1535 and 1914. At the end of the nineteenth century, the documents were sent into storage to the Styrian Provincial Archives in Graz and returned to Ljutomer in the 1970s. After the basic archival description was already prepared in Graz, a new one was compiled in Maribor in 2017, according to contemporary standards. The archival description is available on the website of the Virtual Archival Reading Room as part of the shared database of Slovenian public archives.

The holdings subject to archival description are divided into fourteen major clusters following the original arrangement: 1. Administration (taxes, market-town dwellers, immovable property, privileges and oaths, officials, work logs, letters, minutes of the market-town council meetings, annual accounts, financial matters); 2. Healthcare, veterinary, and social matters; 3. Construction matters; 4. Vineyards; 5. Road tolls and demurrage; 6. Market-town mill; 7. Brickworks; 8. Forest administration; 9. Church and school matters; 10. Handicrafts and trade; 11. Judicial matters; 12. Police matters; 13. Fire and fire-service matters; 14. Military matters.

Although various authors have already published many articles drawing on the materials contained therein, the archival collection Magistrat Ljutomer still represents an inexhaustible source for further research. Therefore, this contribution and the archival description primarily serve as information for researchers.

Podoba Mestne hiše v Ljutomeru leta 1939 (hrani SKL, OE Muzej).

Žalna loža pred ljutomersko Mestno hišo ob smrti kralja Aleksandra leta 1934 (hrani SKL, OE Muzej).